

חמש שנים ליישומה של החלטה 3790 – עם סיום ובציפייה להחלטת ממשלה חדשה

15 במאי 2023

בימים אלה מגיעה לסיומה התוכנית לצמצום פערים חברתיים-כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים, שהחלה במאי 2018 עם קבלתה של [החלטת הממשלה 3790](#). בשבוע הבא צפויה הממשלה לקבל החלטות כבכל שנה במסגרת "יום ירושלים". בדומה להחלטה 3790 שהתקבלה לקראת "יום ירושלים" 2018 נדע בקרוב האם, באיזה היקף, ובאילו דגשים, תובא תוכנית חדשה על ידי הממשלה למזרח ירושלים.

החלטה 3790 הייתה ההחלטה הראשונה בסדר גודל כזה שהתקבלה על ידי ממשלת ישראל לאחר 51 שנות סיפוח של מזרח ירושלים ולאחר הזנחה ארוכת שנים. בעשורים אלו ישראל לא רק הזניחה את מזרח ירושלים, אלא אף שימשה גורם מרכזי בהחלשתה הכלכלית-חברתית. בהחלטה 3790 נקבע לראשונה תקציב ייעודי משמעותי לתיקון הפערים הכלכליים החברתיים במזרח ירושלים. ההשקעה התקציבית עמדה על כ-2.1 מיליארד ש"ח על פני חמש שנות התוכנית, שהוקצו לשישה תחומים: חינוך והשכלה גבוהה, כלכלה ותעסוקה, תחבורה, בריאות, רישום מקרקעין ושיפור השירות לאזרח.

עם קבלת החלטת הממשלה החלה עיר עמים בניתוח, מעקב ובקרה אחר יישומה במסגרת פרויקט מוניטור. בשנים 2020-2022 התחקה המוניטור אחר יישום ההחלטה בשיתוף "מען - ארגון עובדים". פרויקט המוניטור שביצענו לאורך שנות התוכנית כלל פרסום שמונה דוחות רבעוניים¹, [דוח בניינים במלאת שלוש שנים להחלטה](#), ומחקרים שעסקו ביישום תחום מבני הציבור וביישום תחום החינוך הבלתי פורמלי².

מעת הקצאת תקציבים ובעלי תפקידים רבים במסגרת יישום החלטה 3790, שעבור חלקם זו הייתה הזדמנות להפנות את מבטם לראשונה אל מציאות לא מוכרת, נוצרו הזדמנויות במזרח ירושלים וקשרים חדשים נרקמו. לצד זאת, התוכנית קודמה והוצגה כבר מראשיתה כמהלך להחלת ריבונות ישראלית במזרח ירושלים, וכאמצעי נוסף לאיחוד ירושלים כבירת ישראל, כלפי פנים וכלפי חוץ. עבור רבים מהגורמים המשמעותיים בהובלת החלטת הממשלה, אחריות מדינת ישראל על תושבי מזרח ירושלים הייתה בה בעת תולדה של הריבונות הישראלית וכלי להנכחה ולחיזוק הריבונות והמשילות. ברוח זו נוצלה ההחלטה גם לפגיעה צינית ממשית בזכויות תושבי מזרח ירושלים, למשל בפרק הסדר המקרקעין. ירידה לפרטי היישום גם הבהירה את הקושי לקדם חברתית וכלכלית את הקהילה הפלסטינית במזרח ירושלים בתחומי מסגרת שהיא מלכתחילה מפלה, תחת כיבוש, וללא שאיפה בת קיימא לשוויון מהותי.

עתה, עם סיום שנות התוכנית, ועם הציפייה להחלטת הממשלה שצפויה להתקבל בשבוע הקרוב, אנו מציגים את תמצית מסקנותינו והמלצותינו.

כשנה לפני תום תוכנית החומש הנוכחית, החלה הממשלה הקודמת לתכנן את תוכנית החומש הבאה. השר לענייני ירושלים ומורשת דאז, זאב אלקין, הודיע כי הממשלה תקדם תוכנית חומש נוספת בין השנים 2023 ל-2028, [וכי בכוונתו להכפיל את תקציב ההחלטה לכ-4 מיליארד ש"ח](#). עם זאת, בעקבות בחירות 2022 והשינויים במשרדי הממשלה, נראה כי השר הנוכחי לענייני ירושלים מאיר פרוש לא שם את מזרח העיר בראש מעייניו, וכרגע קיימת אי ודאות בהיקפה של תכנית המשך.

¹ דוחות המוניטור הרבעוניים.

² עיר עמים, מחקר חסמים והמלצות מדיניות ליישום פרק תשתיות פנאי, דצמבר 2019; וכן עיר עמים, חינוך בלתי פורמלי בירושלים המזרחית - מחקר צרכים והמלצות, יולי 2020.

עיר עמים מודה לארגונים, המדינות והאנשים התומכים בפעילותה למען עתיד מוסכם והוגן לירושלים. עיקר המימון מקורו בשיטות מדיניות זרות, כמפורסם באתר רשם העמותות. לתמיכה בעיר עמים [לחצו כאן](#)

החלטת ההמשך גם צפויה להתקבל על ידי הממשלה ה-37 שבראש סדר יומה קיבוע עליונות יהודית, פירוק הקולקטיב הפלסטיני והעלמת הנרטיב שלו, ואף סיפוח בפועל, תוך פגיעה במרחב הדמוקרטי הישראלי והתקפה על שומרי הסף שלו, ולכן רכיביה ומהותה ייבחנו גם לאור זאת.

המלצותינו כאן יובאו על פני הפרקים השונים בהחלטה ובתחומים בהם העמקנו, וכן לאחר סדרה נרחבת של שיחות ופגישות שערכנו עם הגורמים המבצעים את תוכנית החומש הנוכחית ועם הגורמים המייעצים לקראת תוכנית החומש הבאה, בהם פרשנו גם את המלצותינו.

תוכן עניינים

3.....	i. ניהול ושקיפות ביישום ההחלטה
4.....	ii. תכנון למגורים והסדר מקרקעין
4.....	א. נדרש פרק של תכנון למגורים
5.....	ב. הסדר מקרקעין
5.....	iii. חינוך
6.....	א. חינוך פורמלי
7.....	ב. חינוך בלתי פורמלי
8.....	iv. כלכלה ותעסוקה
8.....	א. תעסוקה ורווחה
9.....	ב. כלכלה ומסחר
9.....	v. תחבורה
10.....	vi. שיפור השירות לאזרח ושיפור איכות החיים
10.....	א. תשתיות פנאי
11.....	ב. תשתיות ביוב, מים וניקוז
12.....	vii. בריאות
13.....	viii. סיכום ולקראת המשך – על המניעים הפוליטיים לסגת מפני מניעים כלכליים חברתיים

i. ניהול ושקיפות ביישום החלטה

התנהלות שקופה ביישום החלטת הממשלה הייתה הכרחית לשם קידומה התקין של החלטה ולשם התאמתה לצרכים ולאינטרסים של התושבים הפלסטינים. המידע הנוגע למשאבי המדינה, לתושביה ולהתנהלות הממשל שייך מעיקרו לציבור, ולכן היה עליו להיות זמין ונגיש עבורו.

הפרק האחרון בהחלטת ממשלה 3790 כלל סעיף לפיו החלטות הוועדה המתמדת ותוכניות העבודה יפורסמו באתר האינטרנט של משרד ירושלים ומורשת.

בתום שנות החלטה 3790 ניתן לומר כי דרישות השקיפות, ואף אלו הקבועות בהחלטה עצמה, לא יושמו כראוי.

באוקטובר 2019, מעל שנה מאז פרסום ההחלטה, פורסם מסמך ראשון של משרד ירושלים ומורשת – ["סטטוס החלטת ממשלה 2019 – ועדה מתמדת"](#)³ ובנוסף הועלה לאתר משרד ירושלים ומורשת, הגוף שנקבע בהחלטה כאמון על היישום הכולל של ההחלטה והתיאום בין זרועות הביצוע השונות שלה, סיכום יחיד בלבד של פגישת "הוועדה המתמדת" מאוקטובר 2018. יותר משנה וחצי לאחר מכן, במרץ 2021, התפרסם [מסמך הסטטוס לשנת 2020](#). לצדו התפרסם פרוטוקול יחיד של הוועדה המתמדת מפברואר 2021. בחלוף שנה נוספת, במרץ 2022, התפרסם מסמך הסטטוס [ועדה מתמדת 2022 – החלטת ממשלה 3790](#) ולצדו פרוטוקול הוועדה המתמדת מפברואר 2022. מאז, לא פורסם אף מסמך וכך בתום חמש שנות החלטה פורסמו רק שלושה מסמכי סטטוס ושלושה פרוטוקולים של הוועדה המתמדת.

מסמכי הסטטוס היו חלקיים בלבד. בחלק מהתחומים והפרויקטים לא הופיעו יעדים, באחרים לא הופיע מימוש התקציב, ובתחומים מסוימים לא היה כל פירוט אודות היישום. בחלק מהמקרים גם לא הייתה הלימה בין הנתונים שהופיעו בדוחות השונים, גם אם הם התייחסו לאותה תקופת זמן.

באשר לפרוטוקולים שצורפו, פרסום תמליל מיישיבה אחת בשנה מבין כלל ישיבות הוועדה המתמדת שהתקיימו הוא בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי, במיוחד לאור סעיף 7 להחלטה שקבע שכל החלטות הוועדה המתמדת יפורסמו באתר של משרד ירושלים ומורשת.

אמנם, במהלך המחצית השנייה של שנת 2021 משרד ירושלים ומורשת העלה [אתר ייעודי](#) להחלטת הממשלה, בעברית בלבד. על אף שמשרד ירושלים ומורשת נמסר לנו כי הכוונה היא לעדכן את האתר בהתקדמות העבודה בתחומים השונים בכל רבעון, מאז עלה האתר, זה יותר משנתיים, הוא לא עודכן אף פעם. למעשה, לאורך כל חמש שנות התוכנית, בוצע עדכון אחד בלבד באתר.

גם בקשות חופש המידע שהגישה עיר עמים לרשויות השונות – משרד ירושלים ומורשת, משרד האוצר, משרד המשפטים ועיריית ירושלים – על מנת לקבל את המידע הנדרש לשם מעקב אחר החלטת הממשלה, נענו באיחור רב, ואף בקשת חופש המידע למשרד האוצר מנובמבר 2020 באשר להעברה ולמימוש התקציבים לשנת 2020, נותרה עד היום ללא מענה.

בפרק ההחלטה הנוגע להסדר ולרישום מקרקעין, היעדר השקיפות היה חמור במיוחד הן בטבעו והן בהיקפו, כפי שעוד יובא להלן.

היבטים אלה של שקיפות ונגישות המידע משמעותיים בכל החלטת ממשלה, אך במיוחד בהחלטה זו לגבי מזרח ירושלים. הן מכיוון שמסד הנתונים לגבי מזרח ירושלים חלקי וחסר, ואיסוף הנתונים ופרסומם קריטי לצורך קביעת מדיניות המשך, והן לאור המורכבות הרבה של כל פעילות מטעם הממשלה והמדינה

³ משרד ירושלים ומורשת, [סטטוס החלטת ממשלה 2019 – ועדה מתמדת](#), אוקטובר 2019.

בתחומיה, והסיכונים הממשיים שהיא נושאת.

המלצותינו להמשך :

1. ככל שתתקבל החלטה חדשה, יש לפעול לתיקון מעמיק במנגנוני השקיפות ולהנגשת המידע של יישום ההחלטה.
2. על ההחלטה הבאה לקדם שקיפות בכל תחומי ההחלטה, בפרסום רציף (ולא רק אחת לשנה) לציבור הרחב, בעברית ובערבית, כדי לאפשר לתושבי מזרח ירושלים לקבל תמונה על האופן בו הרשויות פועלות במימושן את ההחלטה. יש לפרסם את סטטוס יישום ההחלטה והמנגנון של כל אחד משרדי הממשלה המעורבים, את סיכומי ישיבות ועדות ההיגוי ומצגות המשרדים מישיבות הוועדות, סיכומי הישיבות בתחומי ההחלטה השונים, רשימת אנשי קשר רלוונטיים במשרדי הממשלה, העברות תקציביות לפי שנה, ו"קול קורא" של המשרדים השונים.

ii. תכנון למגורים והסדר מקרקעין

א. נדרש פרק של תכנון למגורים

המחסור בדירות הוא אחד הנושאים האקוטיים מבחינת תושבי מזרח העיר ויש לו כמובן השלכות מרחיקות לכת על המצב הכלכלי-חברתי שלהם ושל העיר כולה. על אף זאת, תחום התכנון למגורים נעדר מהחלטה 3790, על אף שהמצב התכנוני היום הוא אחד הגורמים המרכזיים, אם לא המרכזי ביותר, למצוקה ולעוני בקרב תושבי מזרח ירושלים.

בירושלים מתקיימת מדיניות עקבית של אפליה קשה בתחום התכנון והבניה הנובעת ממניעים דמוגרפיים שמטרתם לצמצם ככל האפשר את גודל האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים. אף ש-39% מתושבי ירושלים הם פלסטינים, רק 8.5% משטחה של העיר מיועדים למגורים עבורם, ואף בתוכם אחוזי הבניה המותרים הם נמוכים במיוחד. דוח של עיר עמים⁴ אף ניתח החלטות אחרונות של העירייה והממשלה והראה כי לא רק שדבר לא נעשה על מנת לתקן את מצב דברים, אלא שמדיניות התכנון החדשה שעל פיה יקודמו תוכניות מתאר ב-20 השנים הבאות תחריף עד מאוד את האפליה התכנונית במזרח ירושלים.

בשנות יישום ההחלטה, אף שימש הליך הסדר המקרקעין במסגרתה (להלן) גם לבלימת ניסיונות לתכנון ביוזמת תושבים. על פי דוח מעקב שפרסמה המועצה הלאומית לכלכלה, היקף התכנון למגורים במזרח ירושלים רחוק מלעמוד ביעדים שהציבה התוכנית האסטרטגית לדירור 2040 ונמצא בפער של 77% מהדרוש.

המלצותינו להמשך :

1. יש לכלול פרק תכנון למגורים בהחלטה החדשה.
2. יש לגבש יעד כמותי של מספר יחידות הדירות הדרושות לחומש הקרוב במזרח ירושלים.
3. יש להקצות תקציב לקידום תכניות מתאר סטטוטוריות לפיתוח השכונות במזרח העיר. אין להטיל את האחריות לתכנון בצורה בלעדית על כתפי בעלי הקרקע במזרח ירושלים. יש להכיר בכך שתוכניות האב אינן מהוות צעד בדרך להגדלת היצע הדירות במזרח העיר. מבחינה חוקית הן אינן סטטוטוריות ולא מאפשרות הוצאה של היתרי בניה. מבחינה מעשית היקף התכנון המפורט שהתממש בעקבות הכנה של תכניות אב הוא דל ביותר.

⁴ עיר עמים, [התעלמות מכוונת: כיצד יועלמו השכונות הפלסטיניות בירושלים בתוכנית האסטרטגית לדירור לשנת 2040](#), יוני 2021.

4. יש להקים צוות שמטרתו קידום תכנון בשכונות הפלסטיניות בכלל ועמידה ביעד הכמותי של יחידות הדיור בפרט. לצד אחריות על תכנון ביוזמת העירייה ובשיתוף תושבי השכונות, הצוות גם יסייע ליוזמות תכנון של תושבים להתמודד עם חסמים לאורך הליך התכנון והאישור.

ב. הסדר מקרקעין

החלטת הממשלה כללה שינוי משמעותי מאוד בסטטוס קוו המזרח ירושלמי בכל הקשור לשאלת הבעלות על קרקעות, עם הכללתו של הסדר מקרקעין וקידום הליך זה, לראשונה מאז סיפוח ירושלים ב-1967. לצורך קידום ההסדר הוקצו 50 מיליון ש"ח, וטענת הרשויות הייתה שהסדר המקרקעין יועיל לתושבים, שיוכלו לבסס את בעלותם על אדמתם ולרשום אותה על שמה.

עם המעקב אחר יישום ההחלטה, התגלה כי הסדר המקרקעין נוצל באופן ציני בוטה ככלי לנישול קרקעות של פלסטינים ולהעברתן לידי המדינה או לידי עמותות מתנחלים.

מבין הגושים בהם החל הליך הסדר, רוב גדול זוהה ככזה שנועד לשרת השתלטות על שטחים במזרח העיר. כך, זיהינו קידום הסדר: בשכונות שמהוות יעדים להשתלטות מתנחלים – שיחי' גיראח, הר הזיתים, ואדי חילוה, גיא בן הינום ונוף ציון שבג'בל מוכאבר; בארבעה אזורים בהן מקודמות התנחלויות חדשות – עטרות, גבעת השקד, גבעת המטוס וקדמת ציון; וכן בשכונות יהודיות מעבר לקו הירוק – גילה, רמות, נווה יעקב והגבעה הצרפתית. הלכה למעשה, פרק זה בהחלטה הפך לאמצעי בידי המדינה לשוד קרקעות במזרח ירושלים.⁵

המלצותינו להמשך:

1. יש לעצור באופן מוחלט את הסדר המקרקעין, לאור האופן בו הוא מבוצע.
2. לכל הפחות, יש לקבוע את אי תחולתו של חוק נכסי נפקדים במסגרת הליכי ההסדר.

iii. חינוך

פרק החינוך בהחלטת ממשלה 3790 תוקצב בסכום של 445 מיליון ש"ח. 206 מיליון ש"ח הוקצו למערך החינוך הבלתי פורמלי ו-239 מיליון לחינוך הפורמלי.

תקציב זה הוטה לשם קידום מעבר תלמידים פלסטינים למערכת החינוך הישראלית, שלא משיקולי חינוך אלא משיקולי ריבונות ותוך פגיעה בזהות הפלסטינית הקולקטיבית. וכך, כ-81% מהסכום שהוקצה לחינוך הפורמלי, 193 מיליון ש"ח, יועדו אך ורק למיעוט של המוסדות המלמדים את תוכנית הלימודים הישראלית. בתחילת תוכנית החומש מ-2018 רק כ-6% מהתלמידים הפלסטינים למדו בתוכנית הישראלית. בסופה הם מהווים כ-16%. לכאורה, הצלחה בעיניי הוגי ההחלטה, אך בעיניי הציבור הפלסטיני במזרח ירושלים הדבר נעשה תוך פגיעה מהותית בהם.

בנוסף, החלטת הממשלה נוסחה כך שתקציבים יועברו במסגרתה באופן כמעט בלעדי למוסדות לימוד רשמיים, ולא למוסדות מוכרים שאינם רשמיים (גם בחינוך הפורמלי וגם בבלתי פורמלי). זאת למרות שיותר מ-50% מהילדים בגיל חינוך חובה במזרח ירושלים לומדים במוסדות חינוך מוכרים, ולפחות מחציתם שלא מבחירה, אלא בשל מחדלי הרשויות והמחסור הקשה בכיתות במוסדות חינוך רשמיים. נכון לשנת הלימודים תשפ"ב, [לפי נתוני עיר עמים](#), ישנו מחסור בכ-3,517 כיתות במזרח העיר. קצב הבינוי של בתי ספר חדשים (שברוח התכנית נבנים בשנים האחרונות רק לבתי ספר שמלמדים את התוכנית

⁵ להרחבה ראו: [עיר עמים, הסדר המקרקעין בירושלים המזרחית: אמצעי לנישול פלסטינים מאדמותיהם ובתייהם, מרץ 2022](#).

הישראלית) רחוק מלסייע לצמצום המחסור.

המלצותינו להמשך :

א. חינוך פורמלי

1. על ההחלטה החדשה ליתן מענה למחסור האקוטי בכיתות לימוד במזרח ירושלים, ועל פי צורכי ורצון התושבים, תוך קידום בניה לבתי ספר, ללא תלות בתוכנית אותה ילמדו, ולרבות בשכונות הירושלמיות מעבר לגדר.

אין במזרח ירושלים מחסור ממשי בקרקע לבניית כיתות לימוד כנדרש. המחסור הוא ב"שטח מתוכנן למבני ציבור", בשל אפליה בתכנון שאף היא נובעת ממוסדות המדינה. יש לפעול לתיקון האפליה בתכנון ולמתן קרקעות נוספות לבניית בתי ספר. בניית בתי הספר לתכנית הלימודים הישראלית מוכיחה גם כי קיימת אפשרות לבנייה, ועליה להיעשות על פי צורכי ורצון התושבים, ולא על פי שיקולי ריבונות זרים.

2. ההחלטה החדשה צריכה לכלול גם התייחסות ותקצוב לבתי הספר המוכרים שאינם רשמיים, ובמיוחד בתחומים כמו טיפול בפרט ולימוד עברית.

ההחלטה מ-2018 אמנם כללה מוסדות חינוך מוכרים שאינם רשמיים, אך רק את המעטים שנמצאים בבעלות העירייה או שמלמדים את תוכנית הלימודים הישראלית. כך נדחקו רובם המוחלט של מוסדות החינוך המוכרים אל מחוץ להחלטה. מכיוון שהמדינה אינה יכולה להתעלם מיותר מ-50% מהתלמידים במזרח ירושלים, שמעל חצי מהם (לטענת הרשויות עצמן) לומדים במוסדות המוכרים בשל המחסור בכיתות במוסדות הרשמיים, יש לכלול בהחלטה החדשה את בתי הספר המוכרים בכללותם.

3. נדרשת התייחסות לחובת הרשויות לריכוז מידע על "הילדים הנעלמים" ולהקטנת מספרם. בניגוד לחוק ואף לפסיקת בית המשפט העליון בעניין, רשויות המדינה אינן יודעות היכן לומדים כ-41,000 ילדים במזרח ירושלים, 29% מהילדים בגיל חינוך חובה⁶.

4. יש לתקצב את תחום הטיפול בפרט והתוכניות למאבק בנשירה בסדר גודל מוכפל פי כמה.

בהחלטת הממשלה הקודמת תוקצב תחום הטיפול בפרט בפחות משני מיליון ש"ח לשנה. תקצוב מועט זה, לצד ההשלכות של משבר הקורונה על התחום, הביא לכך שהאחראים על יישום פרק החינוך בהחלטת הממשלה נאלצו להעביר סכום של 3 מיליון ש"ח מתקציבי החינוך הבלתי פורמלי בהחלטת הממשלה לתחום הטיפול בפרט, ובנוסף הורחב התקציב באמצעות גיוס מפילנתרופיה. כדי לא להסתמך על פילנתרופיה והעברת תקציבים בתוכנית החומש הבאה, יש לתקצב את תחום הטיפול בפרט בסדר גודל שונה לחלוטין מהתקצוב בחומש שעבר.

התוכניות למאבק בנשירה תוקצבו במסגרת פרק הרווחה בהחלטת הממשלה בכ-15 מיליון ש"ח לשנה, אלא שרובן לא עוסקות ישירות בנשירה. סכום זה חולק בין שבע תוכניות, שרק בשתיים מהן מניעת נשירה מצוין כאחד ממדדי ההצלחה, וגם שתי אלה עוסקות במניעת שימוש בסמים ואלכוהול ומניעת נישואים בגיל צעיר וזוגיות מכבדת – תחומים שבאופן עקיף יש בהם כדי להשפיע על נשירה, אך לא מהווים מאבק ישיר בתופעה. לאור העובדה שעל פי העירייה עצמה בשנת הלימודים הקודמת נשרו ממסגרות חינוך מספר עצום של 2,682 תלמידים, שמהווים כמעט 100 כיתות, יש להקדיש תקציבים בסדר גודל שונה לחלוטין למאבק ישיר בבעיה זו, שהיא אחת הבעיות הבעורות במערכת

⁶ ראו עיר עמים, דוח חינוך מזרח ירושלים, שנה"ל 2021-2022 (תשפ"ב), אוגוסט 2022

החינוך במזרח ירושלים.

5. יש להגדיל את מכסת השעות ללימוד עברית, גם בקרב תלמידי התוכנית הישראלית, וגם בקרב התלמידים הלומדים בתוכנית הפלסטינית, וכמו כן גם בבתי הספר הרשמיים וגם במוכרים. תוכנית החומש הקודמת כללה שעות מעטפת בעברית, כתוספת לשעות לימודי העברית – שעתיים נוספות ללומדים בתוכנית הישראלית כך ששעות לימודי העברית עלו מארבע שעות שבועיות לשש, ושעה נוספת ללומדים בתוכנית הלימודים הפלסטינית כך ששעות לימודי העברית עלו משלוש שעות שבועיות לארבע. אלא שעל פי גורמים במשרד החינוך שהיינו עמם בקשר, במהלך שנות החומש הקודם שעת המעטפת שהתווספה ללומדים בתוכנית הפלסטינית בוטלה, וכך גם אחת משתי השעות שנוספו ללומדים בתוכנית הישראלית.

6. יש לקדם את סלילת כבישי הגישה לבתי הספר. על הגורמים האחראים על פרק החינוך בתוכנית החומש לעמוד בקשר עם הגורמים האחראים על פרק התחבורה, למימוש הכרחי ומהיר של החלטה שהתקבלה כבר במהלך יישום החלטה 3790 ולא בוצעה במהירות הנדרשת (עוד להלן בפרק התחבורה).

ב. חינוך בלתי פורמלי⁷

1. יש להגדיל את מספר התלמידים המשתתפים בתוכניות החינוך הבלתי פורמלי ל-50% לפחות מכלל התלמידים – אלה הלומדים במוסדות הרשמיים ואלה הלומדים במוכרים.

2. יש להרחיב גם את היקף התוכניות הפופולריות ביותר, על אף עלותן, ובמיוחד אלה הנותנות מענה למחסור החמור בפעילות פנאי ובמבני ציבור במרחב המזרח ירושלמי.

3. אין להתנות על חלוקת התוכניות הטובות ביותר באימוץ התוכנית הישראלית. רצוי להתאים את התוכניות הניתנות לצורך הספציפי של כל בית ספר, ובפרט לבתי הספר בשכונות מעבר לגדר.

4. יש לפעול להרחבת השתתפות בתוכניות מנהיגות להעצמת הדור הצעיר, לטובת פיתוח זהות חברתית ופוליטית, על אף הקשיים שהדבר מעלה. כמו כן, יש לכלול בתוכניות החינוך הבלתי פורמלי גם לימוד מקצועות הייטק ותכנות והכשרה טכנולוגית.

5. יש להגביר משמעותית את היקפם של לימודי העברית, שנמצאו כמתאימים למסגרת החינוך הבלתי פורמלי, ולא על חשבון הקצאת שעות לימוד.

6. יש להגביר את שיתוף מנהלי בתי ספר וההורים בקבלת החלטות לגבי תכני התוכניות וההתאמות התרבותיות הנדרשות, וכן לקיים לשם כך קשר ישיר בין מנהלי בתי ספר לוועדי ההורים, ובין שני אלה לבין עיריית ירושלים.

7. חשוב לקדם שקיפות בבחירת התוכניות וחלוקתן לבתי ספר, לדאוג להצגת התוכניות באופן מעמיק בפני מנהלים טרם בחירתן, ולהבטיח שקיפות גם בקריטריונים לבחירת התלמידים לתוכניות.

8. יש לתקצב חוגים על בסיס תרומתם המהותית להתפתחות הילדים, ולא על בסיס אחוז המשתתפים. בהתאם, יש לפעול למגוון חוגים, גם אם אחוז המשתתפים נמוך.

9. כדאי לבחון אפשרות למתן תוכניות באמצעות עמותות מזרח-ירושלמיות, במיוחד כאלה שהן מוכרות בקהילה, ובמקרים בהם ישנו קושי בפעילות עם משרד החינוך והעירייה.

⁷ מתוך [דוח עיר עמים "מחקר צרכים והמלצות לתחום החינוך הבלתי פורמלי במזרח ירושלים"](#), שנערך על-ידי ד"ר סמירה עליאן ושאדה קשקוש, יולי 2020.

10. על התוכניות לכלול הסעות לתלמידים ותקצוב לארוחות. תלמידים עם מוגבלויות יתקצבו באופן מותאם לצרכיהם הייחודיים, והתוכניות עצמן יותאמו לצרכי התלמידים.

iv. כלכלה ותעסוקה

פרק הכלכלה והתעסוקה בהחלטת הממשלה מ-2018 חולק לשני חלקים: תחום התעסוקה והרווחה שתוקצב בכ-242 מיליון ש"ח, ותחום הכלכלה והמסחר שתוקצב בכ-47 מיליון ש"ח.

פרויקט המוניטור בתחום זה פעל בשיתוף עם "מען - ארגון עובדים"⁸.

בפרק זה שמו מנסחי ההחלטה במרכז את הצורך בשילוב תושבי מזרח העיר בכלל בשוק התעסוקה, ובפרט הגדלת השתתפותן של נשים פלסטיניות לכ-30%. אלא שמגפת הקורונה פגעה בקידום תחום התעסוקה, ומעל שליש מתושבי ותושבות מזרח העיר איבדו את עבודתם. קודם לכן נרשמו מספר הצלחות, למשל בהעמדת פעילות ענפה של הכשרות והשמה לעבודה על ידי "מרכז ריאן". לצד זאת ניכרו גם קשיים. בין היתר, לא הוצעו הכשרות לאוכלוסיה ללא השכלה מספקת, ההשמה בעבודות הייתה לרוב בשכר נמוך משכר המינימום, וכן נתגלו פערים גדולים בבנייה של מעונות יום ובסבסוד המעונות, באופן שלא איפשר את יציאתן של נשים לשוק העבודה.

לאור מצב זה ועל רקע היציאה ההדרגתית ממשבר הקורונה בשנה וחצי האחרונות, המלצותינו להמשך:

א. תעסוקה ורווחה

1. על תוכניות ההשמה לוודא שהתושבים המופנים לעבודה יזכו לשכר הוגן, זאת בניגוד לנתונים שעלו במהלך תוכנית החומש האחרונה והעידו על השמה במשרות בשכר נמוך. יש לקיים פיקוח לוודוא ששכר העובדות והעובדים לא נפגע לאורך זמן.
2. יש לקבוע סבסוד של תשלומי ההורים למעונות היום ולתקן את תנאי הסף לקבלת סבסוד ממשרד הרווחה, כך שיינתן סבסוד גם לנשים הנמצאות בשלבים של חיפוש עבודה, או בעבודה בשכר נמוך, וגם לנמצאות בקורס הכשרה מקצועית.
3. יש לזרז את תכנונם והקמתם של מעונות יום. במהלך חמש שנות התוכנית, הוקם רק מעון אחד, ושלושה נוספים בלבד נמצאים בשלבי ביצוע שונים.
4. לאור איטיות ההקמה של מעונות יום וגם מכיוון שמעונות יתאימו רק לחלק מהשכונות במזרח ירושלים, ראוי לקדם בנוסף גם משפחתונים מפוקחים, ולו כפתרון ביניים.
5. יש להנגיש לערבית את כלל המידע בנוגע להליכי הרישום למעונות היום, הסימולטורים לבדיקת הזכאות לסבסוד והטפסים הנדרשים, שקיימים היום בשפה העברית בלבד.
6. יש לכלול בהחלטה תקציב ייעודי להנגשה מקצועית ומיטבית לערבית של שירותים ציבוריים שאינם מונגשים, ביניהם שירות התעסוקה, הביטוח הלאומי, שירותים עירוניים ואף שירותי בריאות. כמו כן, יש להנגיש לערבית מידע על כל תוכניות ההכשרה השונות שמוצעות לאוכלוסיה.
7. יש להורות על התאמת תחום תוכניות ההכשרה, השלמת ההשכלה ולימודי העברית מחד למשתתפים שלא השלימו השכלה פורמלית בסיסית של 12 ואף תשע שנות לימוד, ומאידך לאקדמאים שלא מוצאים עבודה ומעוניינים בהכשרה חדשה או בלימוד עברית ברמה גבוהה לשיפור סיכוייהם בשוק

⁸ להרחבה בנושא התעסוקה: מען – ארגון עובדים ועיר עמים, דוח תעסוקת נשים במזרח ירושלים: השקעה בצמצום פערים לנוכח מדיניות ההסללה והעוני – ארבע שנים להחלטת ממשלה 3790, פברואר 2022

התעסוקה.

8. תוכניות להשלמת השכלה למבוגרים צריכות לכלול מענקים הולמים למשתתפים ולמשתתפות ולהתקיים בשעות למידה מותאמות.

ב. כלכלה ומסחר

התוכנית הממשלתית לתמיכה בפיתוח של מרכזים מסחריים ואזורי מסחר תוקצבה ב-15 מיליון ש"ח בלבד. צוות שהוקם בעקבות החלטת הממשלה וכלל גורמים ממשרד ירושלים, משרד האוצר ומשרד הכלכלה והתעשייה אמור היה לפתח "תוכנית ממשלתית לתמיכה בפיתוח עסקי ופיזי של מרכזים מסחריים ואזורי מסחר בשכונות מזרח ירושלים".⁹ בדוח הסטטוס הראשון¹⁰ לדיווח על התקדמות התוכנית, שפורסם באוקטובר 2019, נכתב כי עשרה מתחמים יטופלו במסגרת התוכנית. אלא שבדוח הסטטוס שפורסם כשנה וחצי לאחר מכן¹¹, דווח כי מתוך רשימה של עשרה רחובות נבחרו שניים בהם תתחיל עבודת הפיתוח. בחלוף שנה, בדוח הסטטוס שפורסם במרץ 2022¹² נעלמו כלא היו שני הרחובות הללו מהדיווח, ואל תוך הדוח "אומצה" תוכנית "מע"ר מזרח", שקודמה עוד קודם לכן מתקציבים שאינם מתוכנית החומש, ושקיימת כלפיה ביקורת רבה קודמת בעיקר בהתעלמה מצרכי התושבים והשכונה שם.

המלצותינו להמשך:

1. יש לתקצב את פיתוח רחובות המסחר בסכום גבוה משמעותית.
2. יש לקבוע קריטריונים כלכליים מוגדרים בשיתוף הציבור, שקופים ומפורסמים, למיקום הפרויקטים.
3. יש לאפשר לבעלי עסקים שונים מאותם אזורים להתארגן יחד ולפעול מול היוזמות, ולתת קדימות בתנאים לשכונות חלשות יותר.
4. מרגע הבחירה בפרויקט, יש לקדם אותו בשיתוף עם בעלי העסקים ותוך מתן סיוע מירבי כדי שניתן יהיה להגשים את הפרויקט.

v. תחבורה

בהחלטת ממשלה 3790, פרק התחבורה תוקצב בסכום הגבוה ביותר - 585 מיליון ש"ח, כ-28% מתקציבה הכולל של ההחלטה. רוב רובו של סכום זה, 500 מיליון ש"ח, יועד לשיפור תשתיות התחבורה (כלומר תכנון ובניית כבישים): 460 מיליון ש"ח ל-16 כבישים בשכונות השונות במזרח העיר, ששבעה מהם נמצאים בשלבי ביצוע, ועוד 40 מיליון ש"ח שהופנו ל-13 כבישי גישה לבתי ספר וגני ילדים, שבתום חמש שנות קידום ההחלטה נמצאים עדיין בשלבי תכנון שונים, ולא עברו לשלבי ביצוע.

בנוסף, 10 מיליון ש"ח הוקצו לקידום הפעלת קווי תחבורה ציבורית שיחברו את מזרח העיר למערבה. פרויקט זה נחל כישלון חרוץ - כל קווי האוטובוס שתוכננו להגיע ממזרח העיר למערבה, עוברים רק במערב העיר.

⁹ סעיף 3ב2 להחלטת הממשלה.

¹⁰ סטטוס החלטת ממשלה 2019 - ועדה מתמדת

¹¹ סטטוס החלטת ממשלה 3790

¹² ועדה מתמדת 2022 - החלטת ממשלה 3790

המלצותינו להמשך :

1. יש לפעול לקידום תוכנית אב לתחבורה במזרח העיר, במקביל להמשך עבודת התכנון והביצוע הפרטנית של הכבישים המיועדים לתושבים שעבודה עליהם כבר החלה.
2. יש לקדם מיידית את ביצוע כבישי הגישה לבתי הספר שתכנונם כבר החל, ותכנון כבישי גישה נוספים. ילדים רבים מדי במזרח העיר נאלצים ללכת על כבישים בדרכם לבית הספר, בהעדר מדרכות. הדבר נכון ביתר שאת בשכונות מעבר לגדר, ורק לפני כחודשיים שלושה אחים בני 8, 4 ו-3 ממשפחת אל רגיבי מצאו את מותם בתאונה בדרכם לבית הספר במחנה פליטים שועפאט כתוצאה ממחדל חמור זה של הרשויות.
3. יש לקדם תכנון וביצוע כבישים מעבר לגדר. בתוכנית החומש הנוכחית נכלל רק כביש אחד בשכונות מעבר לגדר במחנה פליטים שועפאט (שאינו כביש גישה לבית ספר).
4. יש לפעול לתיקון בהקדם האפשרי של העוול שנעשה עם הפעלת קווי האוטובוס שתוכננו במסגרת ההחלטה רק בשכונות מערב העיר. לצורך כך, יש להוסיף לרשימת הכבישים הטעונים שדרוג את הכביש שיוצא מהכניסה המערבית לצור באהר לכיוון רמת רחל, כדי שקו 97 שתוכנן לעבור בצור באהר אכן יגיע לשכונה בהקדם.
5. יש לתקצב תקן במשרד התחבורה לאחראי יישום.

שיפור השירות לאזרח ושיפור איכות החיים .vi

פרק זה בתוכנית החומש כלל חמישה סעיפים, שהתייחסו לחמישה ממשקים בשירות שהרשויות מספקות לתושבי מזרח העיר, שמשפיעים על איכות חייהם. שניים מהסעיפים מוצו בתוך שלוש השנים הראשונות לחומש והפעילות סביב סעיף נוסף שונתה לחלוטין במהלך החומש, כך שהיא לא שירתה יותר את התושבים אלא את האינטרסים של גורמי הביטחון הישראליים. על כן, להלן נתייחס להמלצותינו בשני התחומים הרלוונטיים שנתרו בפרק זה.

א. תשתיות פנאי

החלטת הממשלה קבעה תקציב של 122 מיליון ש"ח בפריסה לחמש שנים לפיתוח מתקני ספורט, פארקים ומתחמי שעשועים וכן להקמת מבני ציבור בתחומי חברה, קהילה, פנאי ורווחה, לרבות תקציב למימון עלויות הפקעה. בתחילה נבחרו שבעה מוקדים לפיתוח מתקני ספורט, פארקים ומתחמי שעשועים, וחמישה פרויקטים של בניית מבני ציבור.

אלא שמימוש ההחלטה לא תמיד עלה יפה. בחלק מהמקרים הרשויות הוציאו מיליונים על תכנון, רק כדי לגלות שמדובר בקרקעות שאינן של המדינה או העירייה במלואן, ולכן הממשלה לא מוכנה להשקיע בפיתוחן.

אחרי כשנתיים הוחלט לוותר על המודל המוצע של תקצוב שבעה פארקים, מתקני ספורט ומתחמי שעשועים קטנים יחסית, ותחת זאת לתקצב שני פארקים גדולים בלבד, שאחד מהם נכלל בתוכנית המקורית (והקמתו עוד לא הסתיימה) ואת השני (פתחת קדרון) ההחלטה "אימצה" לתוכה, למרות שלא היה חלק ממנה. באשר למבני הציבור, רק פרויקט אחד הושלם, ועוד אחד אמור להימסר בקרוב, כאשר בחלק מהמקרים נטען כי הייתה בעיה בהזרמת הכספים ממשרד ירושלים לעירייה.

שנה וחצי מפרסום ההחלטה פרסמנו בעיר עמים [מחקר חסמים והמלצות](#) ליישום פרק זה בהחלטת הממשלה, שבחן את הבעיות והחסמים שהובילו למחסור חמור במבני ציבור וקהילה בשכונות

הפלסטיניות במזרח ירושלים והציע המלצות מדיניות לפתרונם.

המלצותינו להמשך :

1. יש להגדיל בצורה ניכרת את התקציבים המיועדים לבינוי שטחים ציבוריים בהחלטה. בהתחשב בכך שעלות משוערת לבינוי מבנה ציבור גדול עומד על כ-60-45 מיליון ש"ח, תקציב של 122 מיליון ש"ח לא יכול להספיק. במטרה לצמצם את הפער שנוצר במהלך עשרות שנות אפליה, יש לפעול לשינוי בשיעורי הקצאות התקציבים של העירייה ושל הממשלה, כך שהתקציב שיוקצה על ידן מסך תקציביהן המוקצים, יוקצה לפי שיעור הגדול מאוכלוסיית התושבים הפלסטינים בעיר.
2. יש לכלול בהחלטה תקציב ייעודי לתחזוקת השטחים והמבנים הציבוריים וכן תקציב ייעודי לעריכת מיפוי של שטחי ומבני הציבור בירושלים, לצד השלמתו של סקר תשתיות, למען יצירת בסיס לתוכנית עבודה לשטחים ציבוריים ומבני ציבור.
3. יש צורך בתקן ייעודי לאיתור קרקעות זמינות לפיתוח ציבורי במזרח ירושלים בעירייה. לצד איתור שטחים, בעל התקן יזהה התארגנויות תושבים לשם קידום תוכניות ויסייע בקידומן.
4. דרך נוספת למציאת קרקעות לפיתוח ציבורי היא על-ידי בניית מנגנון שיאפשר להעביר קרקעות פרטיות לפיתוח של העירייה והמדינה, ללא העברת הבעלות על הקרקע – אולי באמצעות החכרה ארוכת טווח. במקביל, יש לעודד בעלי קרקעות להפריש שטחים לטובת הציבור באמצעות תמריצים כמו הכשרה בדיעבד של בנייה ללא היתר, קידום תוכניות פרטיות לשינוי ייעוד קרקע, או "הצרכת קרקעות".
5. יש להקים פורום העוסק במרחבים הציבוריים, בדומה לפורומים בתחומים אחרים בהחלטת הממשלה. פורום זה יקיים מפגשים עם נציגים מהמגזר השלישי ונציגויות מטעם התושבים.
6. על הגורמים האמונים על יישום ההחלטה לגבש, יחד עם פלסטינים תושבי מזרח ירושלים בעלי הכשרה מתאימה, תוכנית עבודה ייעודית לפיתוח שטחי ציבור, בדגש על מבני ציבור, פארקים, מתחמי שעשועים ומתקני ספורט. התוכנית תכלול בין השאר קביעת יעדים כמותיים לצמצום הפערים ומדדי ביצוע לבחינת העמידה בהם, הערכת אומדן תקציבי לסגירת הפערים והערכה מתמשכת של התוכנית.
7. לאור העובדה שרוב השטחים המוקצים למטרות ציבוריות במזרח ירושלים הם שטחים קטנים, יש לאמץ מודלים אלטרנטיביים לבינוי מבני ציבור בשטח מצומצם, כמו קידום בנייה לגובה ועירוב שימושים במבני ציבור.
8. במקום לתקצב פארקים גדולים, על-שכונתיים, יש לחזור למודל שהוצע מראש של הקמת גינות כיס ומבני ציבור קטנים, שחסרים בשכונות מזרח העיר ומספקים מענה שכונתי יומיומי לאוכלוסייה.

ב. תשתיות ביוב, מים וניקוז

תחום זה תוקצב בכ-85 מיליון ש"ח לאורך חמש שנות החומש, שחולקו בין חברת הגיחון (שקיבלה את האחריות על "תשתיות ביוב ומים" והתחייבה להשקיע כ-7.5 מיליון ש"ח כל שנה בשנות החומש ולאחריהן) לעיריית ירושלים (שקיבלה לידיה את האחריות על "תשתיות ניקוז וביוב" בתקציב של 42.5 מיליון ש"ח לחומש). צוות עבודה שהורכב מנציגי העירייה, חברת הגיחון, רשות המים, משרד ירושלים והיחידה לשיתוף ציבור, בחר תוכנית הכוללת 20 פרויקטים שנבחרו אחרי "בחינה מקיפה... (שמשקפת)

את בעיות התשתית החמורות ביותר הקיימות במזרח העיר¹³. בין הפרויקטים הללו לא מצא הצוות שגובש לנכון לדאוג לביוב וניקוז בשכונות שמעבר לגדר, בדגש על כפר עקב, שם ישנן הצפות קשות בכל חורף שאף מעמידות בסכנה את חיי התושבים. מעבר לפרויקטים הללו לא נעשה דבר, כך שבעיות אספקת המים של תושבי שכונות מזרח העיר, בדגש על השכונות מעבר לגדר, לא זכו למענה.

המלצותינו להמשך:

1. נדרשת השקעה נרחבת בתחום הניקוז, הביוב והמים בשכונות מעבר לגדר, בדגש על כפר עקב. לשם כך, יש להגדיל את התקציב שניתן בהחלטת הממשלה לתת הפרק הזה.
2. כדי לאפשר עבודה מיטבית של חברות המים בשכונות מעבר לגדר, יש לייצר מנגנון עבודה מול תושבי השכונות מעבר לגדר.
3. יש להקים פורום שיכלול את נציגי העירייה ורשויות המים יחד עם תושבי שכונות מזרח ירושלים, כדי להציף בפני הרשויות את הבעיות הקשות ביותר מהן סובלת האוכלוסייה בכל הנוגע לתשתיות הבסיסיות ביותר של אספקת מים ושירותי ביוב וניקוז.
4. יש להקים מערך חירום לפתרון מיידי של בעיות בתחומי המים, הביוב והניקוז.
5. יש לפעול לתיקון תשתית אספקת המים לתושבי השכונות שמעבר לגדר, לטובת אספקתו של זרם מים ראוי. כיום מסופקים מים לשכונת כפר עקב רק ימים בודדים בשבוע. לשם כך יש לבחון את החוזה לאספקת המים על ידי חברת רמאללה-אלקודס עם חברת מקורות, שאינו נותן מענה מספק לצרכים העולים שם עבור מעל 60,000 תושבים.

vii. בריאות

פרק הבריאות בתוכנית החומש הקודמת היה הפרק 'הצנוע' ביותר בהחלטת הממשלה. 30 מיליון ש"ח הוקצו לטיפול בנושא אחד בלבד, והוא העברתן של קופות חולים ממודל של הפעלה על-ידי זכיינים להפעלה ישירה על-ידי הקופות עצמן. אלא ששלוש מרפאות בלבד, כולן של קופ"ח לאומית, הועברו להפעלה ישירה כחלק מההחלטה. לאור חוסר ההצלחה, שונה במהלך שנות החומש מבחן התמיכה כך שתקציבה יועבר גם לקופות שיעבירו את מנהלי המרפאות, הרופאות או האחיות הפועלות במודל זכייני להעסקה ישירה על-ידין. קופות החולים מכבי ולאומית ביצעו זאת במספר סניפים ותקצבו ב- 6 מיליון ש"ח נוספים.

במהלך שנות החומש הוקם, ביוזמת האקדמאית והאקטיביסטית ד"ר יעל עשור "הפורום לצמצום פערי בריאות במזרח ירושלים", בשיתוף ארבעה ארגונים: מען-ארגון עובדים, לדעת לבחור נכון, עטאא ועיר עמים, לצד מומחיות בתחום הבריאות במזרח ירושלים. כפורום עמדנו בקשר עם נציגי משרד הבריאות במטרה לקדם את שיפור פעילותו של המשרד במזרח העיר, פנינו לקופות החולים לשם קבלת מידע שיוכל לסייע בכך, ועמדנו בדialוג גם עם גופים מרכזיים בתוכנית החומש הממשלתית שאמונים על כתיבת ההמלצות לתוכנית הבאה.

המלצותינו להמשך:

1. יש לקבוע ולתקצב תקן במשרד הבריאות ליישום ההחלטה.
מודל הזכיינות: דגש על בקרה ופיקוח, העברה להפעלה ישירה ע"פ רמת הזכייני:
2. מודל עבודה זכייני-קבלני מחייב מנגנון פיקוח מוגבר, שאין להשוותו למצב במערב ירושלים, שם

¹³ [סטטוס החלטת ממשלה 2019 – ועדה מתמדת](#)

הטיפול ניתן על-ידי הקופות עצמן. מכיוון שמודל ההפעלה בזכיינות יוותר על כנו ברוב המקרים, על משרד הבריאות להתאים את שיטת הפיקוח למודל זה.

3. יש לתקצב תקן באגף הפיקוח ובקרה במשרד הבריאות לפקח דובר ערבית שיבצע בקרות במזרח ירושלים. ואין די לשם כך בנוהג הקיים של בקרה פעם בשלוש שנים במחוז ירושלים כולו, לרבות מערב העיר.

4. יש להקים מנגנון תלונות אנונימי, שיאפשר בקרה הדוקה יותר.

5. יש ליצור פרקטיקה של בקרות מרחוק, שניתן להפעילן גם כאשר לא ניתן להגיע לביקור פיזי בסניפי המרפאה.

6. יש למפות את המרפאות הזכייניות החלשות ביותר, ולהעבירן למודל של הפעלה ישירה.

7. יש להקפיד אישורים לפתיחתן של מרפאות חדשות במודל הזכיינות. מרפאות חדשות יפתחו רק בהפעלה ישירה של קופות החולים.

חוסרים בולטים במרפאות ובמומחים במזרח העיר

8. יש להקים מרכז רפואי רב-מקצועי בחלקה הדרומי של העיר (בדומה למודל של קופת חולים כללית בשייח ג'ראח).

9. יש לפתוח מרכזי בריאות האשה, התפתחות הילד, בריאות הנפש וטיפות חלב במזרח העיר.

10. יש להקים מוקדי חירום בכלל שכונות מזרח ירושלים, בדגש על השכונות מעבר לגדר.

11. יש לבחון את האפשרות להקמתו של מערך ניידות לבדיקות ואבחונים (למשל, ניידת ממוגרפיה)

12. לאור העדר רופאים מומחים בשכונות מזרח העיר, יש לפעול להגדלת התמרוץ למומחים לעבוד באזור. במקביל, במסגרת הפיקוח המוגבר על הזכיינים, יש לוודא שיופסק לאלתר הנוהג שהשתרש לאור המחסור האמור, במסגרתו מועסקים רופאים כלליים על תקן של מומחים, מבלי שהמטופלים מודעים לכך.

שונות

13. יש לשים דגש על פתיחת מרפאות חדשות בשכונות שמעבר לגדר, לרבות בכפר עקב. יש להעביר את טיפות חלב בשכונות אלה ממודל הזכיינות להפעלה ישירה של קופות החולים.

14. יש להגדיל את מספר האמבולנסים (בדגש על אופנועים, לאור תוואי השטח) הזמין במזרח ירושלים.

15. יש לפתוח שלוחה של משרד הבריאות במזרח ירושלים, במודל דומה לזה של שלוחות משרד הפנים, מנהלים קהילתיים.

16. יש לפעול לקידום חינוך לבריאות בבתי ספר במזרח ירושלים.

viii. סיכום ולקראת המשך – על המניעים הפוליטיים לסגת מפני מניעים כלכליים

חברתיים

החלטת הממשלה 3790 שהתקבלה במאי 2018 היוותה צעד ראשון משמעותי של השקעה כלכלית בסכומים גבוהים בירושלים המזרחית, בתחומים חברתיים-כלכליים. רבים סימנו אותה כתפנית במדיניות הישראלית כלפי מזרח ירושלים, והיישרת מבט אמיתית לראשונה למצוקות ולהזנחה ארוכת שנים של מזרח ירושלים בתחום התשתיות, החינוך, התעסוקה והשירותים, מתוך כוונה לספק להן מענה

הולם. במקביל, התוכנית קודמה והוצגה כבר מראשיתה כמהלך להחלת ריבונות ישראלית במזרח ירושלים, כאמצעי נוסף לאיחוד ירושלים כבירת ישראל, כלפי פנים וכלפי חוץ. עבור רבים מהגורמים המשמעותיים בהובלת החלטת הממשלה, אחריות מדינת ישראל על תושבי מזרח ירושלים היא בה בעת אמצעי להחלת הריבונות הישראלית וכלי להנכיח ולחזק את הריבונות והמשילות.

כארגון שהתריע משך שנים על מדיניות מכוונת של הזנחה ואפליה במזרח ירושלים, והפציר ברשויות לפעול בנושא מזה זמן רב, עיר עמים ראתה בהחלטה להשקיע סכומים משמעותיים אלה צעד שיש לברך עליו. במקביל, כארגון שפועל מתוך הכרה בהיות ירושלים ביתם של שני עמים ובירתם לעתיד, נדרשנו לבחון תמורות כלכליות חברתיות אלו גם מנקודת המבט של הגנה על זכויותיה של הקהילה הפלסטינית בעיר.

לאחר מעקב אחר יישום החלטה 3790 לאורך כל שנותיה, וכפי שהרחבנו גם בדוח שפרסמנו לאחר שלוש שנות יישומה של החלטה 3790, יפות גם לענייננו הגישות התיאורטיות הביקורתיות להתערבויות של פיתוח כלכלי, שמדגישות את אופיו הפוליטי של העוני כמו גם של ההתערבויות המדינתיות למיגורו. כפי שהעוני הוא תוצר של מערך כוחות פוליטיים, גם הפיתוח, על פי גישה זו, הוא מהלך פוליטי המונע מרצון המדינה לשלוט בהתפתחותם של התושבים החיים בעוני, לקיים משילות טובה ולהעמיד את המדינה כרלוונטית יותר לחייהם של אנשים¹⁴.

על כן, גם לסיכומה של החלטה 3790 וגם לקראת החלטה חדשה, ככל שתובא, גם על סעיפיה ופרטיה השונים, יש להוסיף ולבחון את הקשרה הפוליטי-מדיני. גם אם נברך על תקצוב נוסף להיבטים חברתיים כלכליים, יהיה עלינו להוסיף ולבחון גם מול גורמי היישום את המניעים הפוליטיים מדיניים, המצויים במתח או אף עלולים לחתור תחת טובת התושבים.

ההחלטה החדשה אם תתקבל, על היבטיה השונים, תוסיף להיבחן על הציר שבין סיכונים והזדמנויות, בין מניעים פוליטיים לבין מניעים מקצועיים. נידרש להוסיף ולבחון את רצינות הכוונה והיישום במטרה לקדם חברתית-כלכלית את הקהילה הפלסטינית במזרח ירושלים במסגרת שהיא מראש מפלה, מנוהלת תחת כיבוש, ולא מאפשרת שאיפה בת קיימא לשוויון מהותי.

החלטת המשך גם תיבחן לאור הרכבה של הממשלה ה-37, שבראש סדר יומה קיבוע עליונות יהודית, פירוק הקולקטיב הפלסטיני והעלמת הנרטיב שלו, ואף סיפוח בפועל. כל זאת תוך פגיעה במרחב הדמוקרטי הישראלי והתקפה על שומרי הסף שלו.

לקראת ההחלטה החדשה ובחינת החרפתן של מגמות האפליה, דיכוי ונישול במזרח ירושלים, עיר עמים תוסיף לפעול למען ירושלים צודקת ושוויונית - ביתם בהווה ובירתם לעתיד של שני העמים, ולבחינה יסודית ומעמיקה של רכיבי ההחלטה, ונגד מציאות מתגברת של אי שוויון ממוסד ושליטה של עליונות יהודית-קיצונית.

Gal Kramarski, *Designing lives: Israeli aid strategies in Occupied East Jerusalem* (Forthcoming), pp 25-14